

The United Nations' Response to Widespread and Systematic Sexual Violence by ISIS against Yazidi Women

Amir Bayzidi¹

Sajad Bahrami Moghadam²

Reza Simbar³

Abstract

This article examines the United Nations' response to the widespread and systematic sexual violence perpetrated by the Islamic State group (ISIS) against Yazidi women. The central research question is: What was the nature of the UN's response to ISIS's sexual violence against Yazidi women from 2014 to 2017? The study hypothesizes that the UN, by identifying ISIS's crimes against Yazidi women, including sexual violence, played a crucial role in creating the conditions for the criminal prosecution of perpetrators and the development of legal norms for protecting women from widespread and systematic sexual violence in armed conflicts. This was achieved through the issuance of Security Council resolutions, the establishment of investigative mechanisms such as UNITAD, and the integration of sexual violence considerations into peacekeeping missions and international responses. This research employs an explanatory methodology, with data collected through a systematic analysis of official reports, legal documents, books, and articles. The findings indicate that sexual violence against women has historically been encompassed within the categories of war crimes, crimes against humanity, and genocide. However, due to the UN's efforts, particularly in the context of ISIS's crimes against Yazidi women, sexual violence has been explicitly recognized and highlighted as a constituent element of genocide. This not only advanced transitional justice but also facilitated the broader process of recognizing sexual violence as an element of the crime of genocide in international legal instruments.

Keywords: UNITAD, sexual violence, ISIS, women, Transitional justice, Yazidi women.

-
1. Ph.D. Student of International Relations , Department of Political Science, University of Guilan, Rasht, Iran.
bayzidi Amir02@gmail.com
 2. Assistant Professor of International Relations, Department of Political Science, University of Guilan, Rasht, Iran (Corresponding Author).
sbahrami@guilan.ac.ir
 3. Professor of International Relations, Department of Political Science, University of Guilan, Rasht, Iran.
rezasimbar@hotmail.com

Mesopotamian Political Studies, 2025, Vol. 4, Issue 2, pp. 237-260.

Received: 09 August 2025, **Accepted:** 19 September 2025

Doi: 10.22126/mps.2025.12590.1079

Copyright © The Authors
Publisher: Razi University.

Extended Abstract

1. Introduction

The Yazidi people, a religious and ethnic minority, have historically been concentrated in the Sinjar region of northwestern Iraq. Due to an unresolved political dispute between the central government in Baghdad and the Kurdistan Regional Government, this area was a "disputed territory" and politically vulnerable. This situation set the stage for the August 2014 attack by the Islamic State group (ISIS), which unleashed an unprecedented pattern of sexual violence against Yazidi women and girls. Based on their deviant interpretations, ISIS considered Yazidi men to be infidels, authorizing their killing, while women and girls were taken as war booty and sexual slaves. These women and girls were systematically subjected to assault and violence, and were sold in slave markets. Accounts such as that of Nobel Peace Prize laureate Nadia Murad have revealed the horrific dimensions of this tragedy. This article focuses on the United Nations' reaction to these crimes, examining the organization's role in identifying and responding to this violence.

2. Theoretical Framework

The article's conceptual framework draws transitional justice. The main approach of this research is to explain how the legal recognition of sexual violence evolved from a criminal act during wartime to a key element in the crime of genocide. Within this framework, the article argues that sexual violence against women, particularly in the case of Yazidi women, was not merely a military tactic or a conventional human rights violation, but rather part of a systematic strategy to destroy an ethno-religious group. The UN's response is analyzed through the lens of transitional justice's core principles of recognition and accountability, demonstrating how its actions sought to provide justice for victims and catalyze legal evolution. The research analyzes the UN's actions from a transitional justice perspective, showing how these measures aimed to deliver justice, provide recognition, and offer redress for the victims. By focusing on these concepts, the article examines the role of international institutions in the process of identifying crimes and creating the grounds for criminal prosecution.

3. Methodology

The research methodology of this article is explanatory. The goal of this method is to explain and analyze the relationships between phenomena, in this case, the relationship between the UN's actions and the response to sexual violence against Yazidi women. The necessary data for this research was collected through documentary analysis and a deep review of official reports, legal documents, international resolutions, and relevant articles and books. This approach allows the researcher to meticulously analyze the UN's documents and reports, such as the reports of the Commission of Inquiry, Security

Council resolutions, and other related documents, and to base their conclusions on the existing evidence.

4. Discussion

The findings of this article show that the United Nations' response to ISIS's sexual violence against Yazidi women was not merely a conventional reaction; it contributed to the evolution of international law. The UN's actions, particularly the report of the Human Rights Council's Commission of Inquiry and the establishment of the Independent Investigative Team (UNITAD) under Security Council Resolution 2379, transformed sexual violence from a hidden crime into a clear and central element of the crime of genocide. This was a significant step forward compared to traditional approaches that often classified sexual violence solely as a war crime or a crime against humanity.

This legal shift, championed by the UN, created the necessary conditions for a transitional justice process tailored to the complexities of the Iraqi and Syrian contexts. Although referring the case to the International Criminal Court (ICC) was not feasible due to political obstacles and Iraq's non-ratification of the Rome Statute, the establishment of UNITAD was a practical and effective solution for collecting and preserving evidence of the crimes. This evidence can be used in domestic Iraqi courts as well as in third countries that have universal jurisdiction. This mechanism demonstrates an alternative approach to delivering justice when international judicial bodies are unable to intervene directly. The UN's multifaceted strategy, encompassing normative development (genocide recognition) and practical support (UNITAD), thus represents a significant adaptation in the pursuit of accountability for international core crimes.

Furthermore, the UN's framing of ISIS's sexual violence as genocide has had profound symbolic and practical implications. Symbolically, it represents the highest form of international condemnation, officially acknowledging the intent to destroy the Yazidi as a group. Practically, this classification strengthens the legal basis for claims to reparations and victim assistance programs specifically tailored for genocide survivors, potentially unlocking a different tier of international support and recognition for the Yazidi community. This elevates the response from merely addressing individual criminal acts to confronting a deliberate campaign of destruction.

5. Conclusion and Suggestions

In conclusion, the article argues that the UN's response, despite existing challenges, played a vital role in delivering justice for the victims and developing the system of international law. These actions not only helped in the meticulous documentation of the crimes and the restoration of the victims' dignity but also paved the way for the prosecution of perpetrators and highlighted gender-based sexual violence as a clear example of genocide in the international legal system. The Yazidi case, mediated through the UN's institutional response, has thus set a powerful precedent for recognizing systematic sexual violence as a tool of genocide, leaving a lasting impact on

international criminal law. This stands as a testament to the importance of international institutions in confronting horrific crimes and ensuring accountability, even in the face of political and legal complexities.

پاسخ سازمان ملل متحد به خشونت جنسی نظام‌مند و گسترده داعش علیه زنان ایزدی

امیر بایزیدی^۱

سجاد بهرامی مقدم^۲

رضا سیمبر^۳

چکیده

این مقاله به تبیین پاسخ سازمان ملل متحد به خشونت جنسی گسترده و نظام‌مند اعمال‌شده از سوی گروه دولت اسلامی (داعش) علیه زنان ایزدی پرداخته است. سؤال اصلی این مقاله آن است که واکنش سازمان ملل متحد به خشونت جنسی داعش علیه زنان ایزدی در سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۷، چگونه بوده است. در پاسخ، این فرضیه طرح شده که سازمان ملل متحد از طریق شناسایی جنایات داعش علیه زنان ایزدی که مشتمل بر خشونت جنسی نیز هست نقش مؤثری در ایجاد زمینه تعقیب کیفری عاملان و تکوین قواعد حقوقی دفاع از زنان در مقابل خشونت جنسی نظام‌مند و گسترده در مخاصمات مسلحانه ایفا کرده است. این امر از طریق صدور قطعنامه‌های شورای امنیت، تشکیل سازوکارهای تحقیقاتی یونیتاد و ادغام ملاحظات مربوط به خشونت جنسی در مأموریت‌های صلح‌بانی و پاسخ‌های بین‌المللی صورت گرفته است. روش تحقیق مقاله تبیینی است و داده‌ها از طریق تحلیل اسنادی و بررسی گزارش‌های رسمی، اسناد حقوقی و کتاب‌ها و مقالات گردآوری شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که خشونت جنسی علیه زنان در عبارت‌های سه‌گانه جنایات جنگی، جنایات علیه بشریت و جنایات نسل‌کشی مکتون بوده است؛ اما با تلاش‌های سازمان ملل متحد از جمله درباره جنایات داعش علیه زنان ایزدی به‌عنوان عنصر نسل‌کشی شناسایی و برجسته شده که فراتر از زمینه اعمال عدالت انتقالی در این خصوص، فرایند تکوین شناسایی خشونت جنسی به‌مثابه عنصر جنایت نسل‌کشی را در اسناد بین‌المللی تسهیل کرده است.

واژه‌های کلیدی: یونیتاد، خشونت جنسی، داعش، عدالت انتقالی، زنان ایزدی.

۱. دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، گروه علوم سیاسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

bayzidi Amir02@gmail.com

۲. استادیار روابط بین‌الملل، گروه علوم سیاسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران (نویسنده مسئول).

sbahrani@guilan.ac.ir

۳. استاد روابط بین‌الملل، گروه علوم سیاسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

rezasimbar@hotmail.com

۱. مقدمه

ایزدی‌ها به‌طور تاریخی در شمال‌غربی عراق در منطقه شنگال متمرکز بوده‌اند، شماری از آنان نیز در موصل و مناطق کردستان عراق پراکنده شده‌اند. برآوردهای سازمان ملل و دفتر ایزدی‌ها این است که تا ۲۰۱۳ جمعیت آنان در حوزه شنگال حدود ۵۵۰ هزار نفر بوده است. شنگال جزو منطقه‌ای است که از شمال‌غربی عراق به سمت جنوب شرقی، شامل کرکوک، خانقین و حوزه مندلی در قانون اساسی عراق جزو مناطق مورد مناقشه شناسایی شده است که اداره آن می‌بایست تا ۲۰۰۷ طی روندی مشخص بین اربیل و بغداد تعیین تکلیف می‌شد؛ لذا به‌عنوان حوزه‌ای کردستانی اما خارج از اداره اربیل تحت نفوذ سازمان سیاسی بغداد قرار داشت که این جمعیت به‌عنوان گروهی مذهبی قومی از کردها، در اوت ۲۰۱۴، مورد حمله داعش قرار گرفت. بر این اساس، با توجه به وضعیت نابسامان سیاسی حاکمیتی آن، داعش با پیشروی در موصل ارتباط هرچند همیشه ضعیف دولت بغداد را با آن گسست. این در حالی بود که دولت منطقه‌ای کردستان عراق نیز تسلطی بر آن نداشت؛ لذا به‌مثابه منطقه‌ای بی‌دفاع مورد هجوم واقع شد.

با حمله گروه دولت اسلامی (داعش) به منطقه شنگال، الگوی کم‌سابقه‌ای از خشونت جنسی علیه زنان و دختران ایزدی رقم خورد. از دیدگاه داعش، ایزدی‌ها به‌عنوان کافر یا باید مسلمان می‌شدند یا اینکه مردان آنان کشته شده و زنان و دخترانشان به‌عنوان غنیمت و برده جنسی بر «جهادی‌های مسلمان» حلال می‌شد. نیروهای داعش پس از کشتار و متواری کردن مردان، زنان و دختران را به‌عنوان غنائم جنگ به مراکز نگهداری به قلمرو تحت کنترل خود منتقل کردند. برخی از گزارش‌های بین‌المللی شمار این زنان و دختران را تا هفت هزار نفر ذکر کرده‌اند که هشتاد درصد آن‌ها برای فروش به اعضای داعش در نظر گرفته شد و بیست درصد نیز به‌عنوان غنیمت به فرماندهان این گروه در عراق و سوریه واگذار شدند. (عزیزی و اسلام‌پناه، ۱۳۹۷: ۱۷۸). این زنان به‌عنوان برده‌های جنسی میان نیروهای داعش توزیع شده یا در بازارهای برده‌فروشی در موصل، رقه و دیگر مناطق تحت کنترل داعش به فروش رسیدند. در بازارهای برده‌فروشی داعش این زنان و دختران بین ۲۰۰ تا ۱۵۰۰ دلار خرید و فروش می‌شدند و در بین آنان دختران جوان‌تر قیمت بالاتری داشتند (خالقی و برزگر، ۱۳۹۹: ۱۵).

داعش این جنایت شنیع را بر اساس تفسیری از باورهای اسلامی مشروع تلقی می‌کرد. برای نمونه هزا، زن ایزدی سی و شش ساله‌ای که در کوه شنگال زندگی می‌کرد، پس از اعدام همسرش، همراه با فرزندانش ربوده شد. او به بازار برده‌فروشی در سوریه منتقل و بارها میان جنگجویان داعش خرید و فروش شد؛ در این مدت هر روز مورد تجاوز و ضرب و شتم قرار گرفت. هنیف، زن ایزدی که بعدها از اسارت داعش گریخت، به رسانه‌های بین‌المللی گفته بود که در بازار برده‌فروشی جنسی داعش ۱۴ مرتبه در حراج‌ها فروخته شده بود. داعش این زنان را برهنه می‌کرد و با تعیین قیمت به حراج می‌گذاشت (مؤمنی، ۱۳۹۶: ۱۶۶). هزاران زن و کودک ایزدی در شرایط مشابه ربوده و به بردگی جنسی کشیده شدند که روایت نادیا مراد - که برنده جایزه صلح نوبل شد - نیز تنها گوشه‌ای کوچک از این تراژدی بود. علاوه بر این، برآوردها نشان می‌دهد که تا ۵۵۰۰ ایزدی نیز قتل عام شدند.

شناسایی ابعاد این جنایت مستلزم پژوهش‌های گوناگون است. این مقاله بر واکنش سازمان ملل متحد به عنوان بزرگ‌ترین مرجع بین‌المللی به خشونت جنسی داعش علیه زنان ایزدی متمرکز است. در این راستا، سؤال اصلی این مقاله آن است که واکنش سازمان ملل متحد به خشونت جنسی داعش علیه زنان ایزدی در سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۷، چگونه بوده است. در پاسخ، این فرضیه طرح شده که سازمان ملل متحد از طریق شناسایی جنایات داعش علیه زنان ایزدی که مشتمل بر خشونت جنسی نیز هست نقش مؤثری در ایجاد زمینه تعقیب کیفری عاملان و تکوین قواعد حقوقی دفاع از زنان در مقابل خشونت جنسی نظام‌مند و گسترده در مخاصمات مسلحانه ایفا کرده است. در ادامه پس از طرح عدالت انتقالی به عنوان رهیافت تحلیلی به روش تبیینی و با گردآوری داده از طریق منابع کتابخانه‌ای و اسنادی به آن پرداخته می‌شود.

۲. مبانی نظری

عدالت انتقالی به بهترین شیوه‌های برخورد با فجایع انسانی گسترده و بی‌عدالتی‌ها اطلاق می‌شود که اغلب پس از درگیری‌های مسلحانه یا در دوران گذار سیاسی رخ می‌دهد. این مفهوم راهکارهایی را برای جوامعی ارائه می‌دهد که از جنگ به صلح یا از حکومت‌های خودکامه به دموکراسی در حال حرکت هستند و به دنبال شیوه‌ای مناسب برای برخورد با ناقضان حقوق بشر و حقوق بشردوستانه‌اند. پس از فروپاشی رژیم‌های اقتدارگرا در اروپای شرقی، اتحاد جماهیر

شوروی و آمریکای لاتین، جامعه علمی به منظور یافتن راهکارهای مناسب برای مشکلات ناشی از این تحولات، مفهوم عدالت انتقالی را توسعه داد. اجرای عدالت انتقالی به معنای آن است که پس از یک تغییر قدرت، جامعه تصمیم می‌گیرد تا با بی‌عدالتی‌های گذشته برخورد کند. این فرایند ابتدا یک مسئله داخلی است؛ اما زمانی که نقض گسترده و سازمان‌یافته حقوق بشر و حقوق بشردوستانه رخ داده باشد، قوانین بین‌المللی نیز وارد عمل می‌شود. جامعه جهانی برای رسیدگی به این جرائم بین‌المللی، سازوکارهای کیفری خاصی را الزام‌آور می‌داند. ابزارهایی مانند کمیسیون‌های حقیقت‌یاب، برنامه‌های جبران خسارت و سازوکارهای سنتی اجرای عدالت از جمله روش‌های اصلی عدالت انتقالی است که جوامع برای اجرای عدالت به آن‌ها روی می‌آورند (سبحانی، ۱۳۹۶: ۸۶).

در این فرایند، دو اصل کلیدی به نام‌های به رسمیت شناختن و پاسخگویی مطرح می‌شود. به رسمیت شناختن به این پرسش پاسخ می‌دهد که آیا باید نقض‌های حقوق بشر را به خاطر سپرد یا آن‌ها را فراموش کرد. در همین حال، اصل پاسخگویی بر بررسی امکان پیگرد قانونی و مجازات متخلفان تمرکز دارد (یزدیان جعفری و دیرباز، ۱۳۹۷: ۴۹۷-۴۹۸). نقض‌های گسترده و سازمان‌یافته، در وهله اول نقض حقوق انسانی افراد است و عدالت ایجاب می‌کند که این بی‌عدالتی‌ها جبران شوند. عدالت انتقالی مجموعه‌ای از فرایندها و راهکارهاست که به یک جامعه کمک می‌کند با گذشته‌ای پر از تخلف کنار بیاید. هدف این فرایندها تضمین مسئولیت‌پذیری، اجرای عدالت و برقراری سازش است. این راهکارها می‌تواند شامل طیف وسیعی از اقدامات قضایی و غیرقضایی باشد. این اقدامات ممکن است با دخالت بین‌المللی یا بدون آن، شامل پیگرد قانونی افراد، جبران خسارت، کشف حقیقت، اصلاحات ساختاری و پاک‌سازی سیستم‌ها یا ترکیبی از همه این موارد باشد (سبحانی، ۱۳۹۶: ۸۶).

مرکز بین‌المللی برای عدالت انتقالی، این مفهوم را چنین تعریف می‌کند: «عدالت انتقالی پاسخی به تخلفات گسترده یا سازمان‌یافته حقوق بشری است. این نوع عدالت می‌خواهد بزه‌دیدگان مورد شناسایی قرار گیرند و امکان صلح و سازش و دموکراسی را ارتقا بخشد. عدالت انتقالی شکل خاصی از عدالت نیست، بلکه عدالت منطبق با جوامع در حال گذار از یک دوره مملو از تخلفات حقوق بشری است (همان‌جا). طراحی و اجرای عدالت انتقالی در مناطقی که

درگیر تنش‌ها و درگیری‌های مسلحانه هستند، دخالت غیرقانونی در امور داخلی کشورها یا نقض حاکمیت آن‌ها محسوب نمی‌شود. در حقیقت، این اقدام حق و وظیفه کشورهای عضو سازمان ملل متحد است و سر باز زدن از آن می‌تواند موجب مسئولیت بین‌المللی برای آن‌ها شود (مهرگان، ۱۳۹۶: ۴۸).

۲-۱. سازوکارهای عدالت انتقالی

جوامعی که از دل خشونت بیرون می‌آیند وارثان ویرانی هستند؛ میراثی شامل حکومتی بی‌ثبات، سرزمینی ویران‌شده و مردمی آسیب‌دیده. به همین دلیل، برای پیاده‌سازی عدالت باید به عوامل متعددی توجه کرد. ویژگی‌هایی همچون نوع درگیری، مسیر مذاکرات سیاسی، توازن قدرت بین گروه‌های مختلف، عمق آسیب‌های ناشی از جرائم و سطح توسعه نهادی، همگی در شکل‌گیری سازوکارهای عدالت انتقالی نقش دارند. این سازوکارها که اغلب ترکیبی از آن‌ها به کار گرفته می‌شود عبارت‌اند از: تعقیب کیفری، حقیقت‌یابی، جبران خسارت و اصلاح نهادی (یزدیان جعفری و دیرباز، ۱۳۹۷: ۴۹۹). پس از جنگ جهانی دوم، واکنش جمعی به خشونت‌های گذشته با محاکمه سران حزب نازی و غیرقانونی اعلام کردن برخی از سازمان‌های سیاسی و امنیتی آلمان آغاز شد. در واقع، دادگاه‌های نورنبرگ جرقه‌ای برای شروع فرایندی بودند که امروزه با عنوان عدالت انتقالی شناخته می‌شود. عدالت انتقالی را می‌توان به یک ماشین تشبیه کرد که کارکردهای مختلفی دارد و بازیگران و سازندگان متعددی بر عملکرد آن نظارت و نقش‌آفرینی می‌کنند (اسماعیل‌نسب، ۱۳۹۶: ۶۱-۶۲).

۲-۱-۱. تعقیب کیفری

پیگرد قانونی یک سازوکار حیاتی و نقطه شروع در عدالت انتقالی است. خشونت‌های گروهی تأثیری عمیق و ماندگار بر جامعه می‌گذارند و تا زمانی که عاملان این جنایات در برابر عدالت قرار نگیرند، خشم و رنجش قربانیان تسکین نخواهد یافت. این پیگرد قانونی می‌تواند از طریق دادگاه‌های ملی یا بین‌المللی انجام شود (یزدیان جعفری و دیرباز، ۱۳۹۷: ۴۹۹).

۲-۱-۲. حقیقت‌یابی

برای جست‌وجوی حقیقت در جوامع انتقالی، کمیسیون‌های حقیقت‌یاب تشکیل می‌شود. این کمیسیون‌ها وظیفه دارند نقض حقوق بشر و حقوق بشردوستانه و همچنین خشونت‌های انجام‌شده

توسط نیروهای دولتی یا گروه‌های مسلح را بررسی و ثبت کنند. این هیئت‌ها از متخصصان حوزه‌هایی مانند پلیس، حقوق، قضاوت، مشاوره و مددکاری اجتماعی تشکیل شده و توسط مراجع ملی یا بین‌المللی ایجاد و اعزام می‌شوند. آن‌ها گزارش‌های خود را به همان مراجع ارائه می‌دهند. این کمیسیون‌ها اغلب توسط نهادهایی مانند شورای حقوق بشر، شورای امنیت، دبیرکل سازمان ملل متحد یا دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل متحد تشکیل می‌شوند (همان: ۵۰۱).

۲-۱-۳. جبران خسارت

جبران خسارت‌های وارد شده به قربانیان تا حدی می‌تواند آثار زیان‌بار جرائم بین‌المللی را ترمیم بخشد. در ماده ۷۵ اساسنامه رم، سه نوع جبران خسارت برای بزه‌دیدگان پیش‌بینی شده است که عبارت‌اند از: ترمیم، غرامت و توان‌بخشی. ترمیم به معنای بازسازی وضعیتی است که پیش از وقوع جنایت وجود داشته است. غرامت ناظر بر تقویم مالی آسیب‌های برآمده از جنایات است و توان‌بخشی شامل خدمات‌رسانی در زمینه‌های پزشکی، روان‌پزشکی، حقوقی و اجتماعی است (همان: ۵۰۲).

۲-۱-۴. اصلاح نهادی

اصلاح نهادی به معنای بازسازی ساختارها و قوانین در نهادهای دولتی و مدنی است تا حاکمیت قانون دوباره برقرار شود. این فرایند با هدف مقابله با فساد، به بازنگری در قوانین، اصلاح ساختارهای معیوب و تقویت بخش‌های ضعیف در سازمان‌های اداری، امنیتی و سیاسی می‌پردازد (همان: ۵۰۴). سازمان ملل متحد سابقه طولانی در کمک به جوامع آسیب‌دیده از جنگ یا در حال گذار از حکومت‌های سرکوبگر دارد تا این جوامع بتوانند به حاکمیت قانون و دموکراسی دست یابند. این سازمان، با توجه به رویکرد انتقادی خود نسبت به عفو جرائمی مانند نسل‌کشی، جنایات علیه بشریت و جنایات جنگی، از کمک به عاملان چنین جنایاتی در دادگاه‌های مربوطه خودداری می‌کند. اصول عدالت انتقالی منحصر به فرد است و با توجه به شرایط خاص هر جامعه اجرا می‌شود. در این جوامع، نهادهای متزلزل، ناامنی و وجود شهروندان مضطرب از عوامل تأثیرگذار بر روند پیشرفت هستند. نقض گسترده حقوق شهروندی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و

همچنین شناسایی گروه‌های آسیب‌پذیر مانند اقلیت‌ها، زنان و کودکان از جمله زمینه‌های اصلی برای اجرای عدالت انتقالی محسوب می‌شوند (ذاکریان و باقری‌حامد، ۱۳۹۴: ۶-۷).

عدالت انتقالی ابزاری بسیار مهم برای رسیدگی به خشونت‌های جنسی گسترده‌ای است که داعش در عراق و سوریه انجام داده است. این رویکرد تنها به مجازات عاملان محدود نمی‌شود، بلکه به دنبال احیای کرامت و حقوق قربانیان نیز هست. برای تحقق این هدف، از راهکارهای مختلفی استفاده می‌شود. پیگرد قانونی جنایتکاران، حقیقت‌یابی در مورد جزئیات جنایات و جبران خسارت به بازماندگان از جمله ابزارهای اصلی است. همچنین، ارائه خدمات توان‌بخشی برای درمان آسیب‌های جسمی و روانی و اصلاحات نهادی برای جلوگیری از تکرار چنین فجایعی از ارکان کلیدی این فرایند محسوب می‌شود. در نهایت، عدالت انتقالی تلاش می‌کند تا صدای قربانیان شنیده شود، مسئولیت‌پذیری به‌طور کامل انجام گیرد و به آن‌ها کمک شود تا زندگی خود را دوباره بسازند و جامعه‌ای سالم‌تر و عادلانه‌تر ایجاد شود. این رهیافت پارامترها و استانداردهایی را فراهم می‌کند که بر طبق آن چشم‌انداز روشن‌تری از روند واکنش سازمان ملل متحد به خشونت جنسی داعش علیه زنان ایزدی ترسیم کنیم.

۳. واکنش سازمان ملل متحد به جنایات داعش علیه زنان ایزدی

۳-۱. شناسایی جنایت نسل‌کشی داعش علیه ایزدی‌ها

معاون دبیرکل سازمان ملل در ۲۰ اکتبر ۲۰۱۴ اعلام کرد که داعش با نقض گسترده و نظام‌مند حقوق بشردوستانه مرتکب جنایات علیه بشریت و جنگی شده و اعلام کرد که قساوت نظام‌مند داعش علیه ایزدی‌ها ممکن است به نسل‌زدایی منجر شود (طلعت، ۱۳۹۴: ۱۱۴). با توجه به موضوعی از این دست و گزارش‌های متعدد رسانه‌ها و نهادهای بین‌المللی درباره جنایات داعش به‌ویژه علیه ایزدی‌ها در شنگال، شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد اقدام به تشکیل کمیسیونی برای تحقیق درباره جنایات داعش کرد که با گردآوری مستندات و شواهد طبقه‌بندی‌شده، زمینه تعقیب کیفری عاملان این جنایات را فراهم کند. این کمیسیون از بدو تأسیس گزارش‌های متعددی را منتشر کرده است، از جمله گزارش ۲۰۱۶ که نقطه عطفی مهم در این باره است. این کمیسیون در ۱۶ ژوئن ۲۰۱۶ گزارش خود را درباره اقلیت ایزدی تهیه و در شورای امنیت سازمان ملل متحد قرائت کرد. این کمیسیون پس از مصاحبه با ۴۵ نفر از بازماندگان، رهبران دینی،

پزشکان و کارشناسان حقوق بشر، گزارش داد که داعش علیه ایزدی‌ها مرتکب جنایت نسل‌کشی شده است. در این گزارش تصریح شده بود که داعش در مناطق تحت کنترل خود به ایجاد بازار بردگی برای خرید و فروش زنان ایزدی مبادرت کرده است. شکنجه، قتل عام و خشونت و بردگی جنسی داعش علیه زنان و دختران ایزدی در این گزارش تقبیح شد و از شورای امنیت خواست که پرونده داعش را در این خصوص به دیوان کیفری بین‌المللی ارجاع دهد. این گام نقطه عطفی در شناسایی حقوقی اعمال داعش علیه ایزدی‌ها به مثابه جنایت نسل‌کشی یا نسل‌زدایی و فراخوان برای تعقیب بین‌المللی عاملان بود. کمیسیون گزارش داده بود که خشونت جنسی در شکل بردگی جنسی، ازدواج اجباری، ازدواج کودکان و تجاوز جنسی خارج از چارچوب برده‌داری یا ازدواج توسط داعش علیه اقلیت مذهبی قومی ایزدی اعمال شده است و داعش هزاران دختر و زن ایزدی را به بردگی جنسی گرفته و چندین بازار برده در عراق و سوریه برای خرید و فروش آنان ایجاد کرده است که در آن زنان و دختران ایزدی به عنوان برده جنسی خرید و فروش می‌شدند (UN Human Rights Council, 2016).

تجاوزات مکرر اعضای داعش به زنان و دختران ایزدی در دوران اسارت، آسیب‌های روحی و روانی عمیقی بر قربانیان وارد کرده است. خاطرات تلخ و دردناک از جنایات گذشته، ادامه زندگی را برای این زنان و دختران بسیار دشوار ساخته است. این آسیب‌ها تنها به خود قربانیان محدود نمی‌شود. خانواده‌های آنان نیز به شدت از نظر روحی و روانی صدمه دیده‌اند که این مسئله در آینده، روابط و زندگی آن‌ها را با چالش‌های جدی روبه‌رو خواهد کرد. تقریباً تمام زنان و دختران ایزدی که به اسارت داعش درآمدند، به‌ویژه جوانان، به بردگی گرفته شده و بسیاری از آن‌ها بارها مورد تجاوز و خرید و فروش قرار گرفتند. این تجربیات هولناک زخم‌های عمیقی بر روح و روان آن‌ها و جامعه ایزدی بر جای گذاشته است (جوانمردی‌صاحب و رستگار مهجن آبادی، ۱۳۹۶: ۷۳).

تشکیل کمیسیون تحقیق آغاز روندی عملیاتی در جهت عدالت انتقالی در مورد جنایات جنگی، جنایات علیه بشریت و جنایات نسل‌کشی داعش به‌ویژه علیه ایزدی‌ها در اقلیم کردستان عراق بود. این عناوین مجرمانه مشتمل بر خشونت جنسی داعش علیه زنان و دختران ایزدی نیز بود. سازمان ملل متحد از طریق همکاری‌های بین‌المللی و حمایت از دولت‌های عراق و سوریه برای تحقق عدالت فراگیر - که تضمین‌کننده ثبات و امنیت و مشارکت در جهت مجازات عاملان و

حمایت از آسیب دیدگان بود - با فعالیت کمیسیون تحقیق روندی مهم را آغاز کرد. این روند پیش‌درآمدی برای تعقیب عوامل داعش در دادگاه‌های ملی در عراق و سوریه و همین‌طور فراخوان برای جلب همکاری به‌منظور پیگیری این جنایات در دادگاه کیفری بین‌المللی است.

۳-۲. شناسایی خشونت جنسی به‌مثابه عنصر نسل‌کشی داعش علیه ایزدی‌ها

مواضع رسمی مقامات سازمان ملل و نهادهای وابسته به آن و گزارش‌های کمیسیون تحقیق خشونت جنسی نظام‌مند و گسترده داعش علیه زنان ایزدی را به‌عنوان عنصری مؤثر در سیاست نسل‌زدایی یا نسل‌کشی برجسته و معرفی کردند. در واقع خشونت جنسی در جنایات داعش علیه ایزدی‌ها را نمی‌توان صرفاً به‌عنوان یک پدیده جنبی در شرایط جنگی تلقی کرد، بلکه باید آن را به‌مثابه یکی از عناصر محوری نسل‌کشی تبیین کرد. در تأیید این گزاره، بر مبنای کنوانسیون ۱۹۴۸ منع و مجازات جنایت نسل‌کشی، اقداماتی که با قصد نابودی تمام یا بخشی از گروهی قومی یا مذهبی صورت می‌گیرد نسل‌کشی محسوب می‌شود و در این چارچوب، اعمالی همچون تجاوز جنسی، بردگی جنسی، ازدواج اجباری و بارداری اجباری و کشتار مردان و جدا کردن زنان از جامعه مورد حمله، که به‌طور نظام‌مند انجام شد، در خدمت همان هدف نسل‌کشی اقلیت ایزدی قرار داشت. گزارش کمیسیون تحقیق سازمان ملل در سال ۲۰۱۶ به‌روشنی بیان این واقعیت را این‌گونه شناسایی می‌کند که این خشونت‌ها واجد قصد خاص نسل‌کشی بوده و با هدف محو انسجام اجتماعی و تخریب بنیادهای فرهنگی و زیستی جامعه ایزدی اعمال گردیده است (United Nations Human Rights Council, 2016).

علاوه بر آن، پژوهش‌های حقوقی مرتبط نهادهای سازمان ملل متحد نشان می‌دهد که خشونت جنسی در چنین مواردی نه تنها جنایت علیه بشریت یا جنایت جنگی بلکه عنصر ذاتی سیاست‌های نسل‌کشی محسوب می‌شود که در چارچوب حقوق بین‌الملل کیفری باید مورد پیگرد قرار گیرد (Powell, 2015). از منظر جامعه‌شناختی حقوقی نیز، انتخاب خشونت جنسی توسط داعش اتفاقی نبود، بلکه ابزاری هدفمند برای درهم شکستن پیوندهای خانوادگی، تحقیر ارزش‌های مذهبی و ایجاد گسست در تداوم نسل ایزدی‌ها بود که این امر نشان‌دهنده ماهیت ایدئولوژیک و آگاهانه این جنایت است (Cetorelli et al, 2017). بر این اساس، خشونت جنسی به‌مثابه عنصر نسل‌کشی در سیاست‌های داعش علیه ایزدی‌ها قابل تبیین است و باید در نظام حقوقی بین‌المللی به‌عنوان مصداق بارز نسل‌کشی مبتنی بر جنسیت مورد شناسایی و تعقیب قضایی قرار

گیرد. خشونت جنسی در این مورد صرفاً یک جرم فردی یا ابزاری از جنگ نبود، بلکه بخش جدایی‌ناپذیر از راهبرد نسل‌کشی داعش علیه ایزدی‌ها بود. این امر باعث شد نهادهای بین‌المللی از جمله کمیسیون تحقیق سازمان ملل (۲۰۱۶) آن را به‌عنوان نسل‌کشی مبتنی بر جنسیت^۱ شناسایی کنند که در روند عدالت انتقالی و مجازات عاملان و بازسازی جامعه آسیب دیدگان به ایفای نقش تسهیلگر و حمایتگر سازمان ملل متحد منجر شد؛ به‌ویژه اینکه شواهد متقن نشان داده که خشونت جنسی علیه زنان این اقلیت نظام‌مند بوده است، به‌طوری که داعش زنان و دختران را در مراکز نگهداری، بازارهای برده‌فروشی و حراج‌های آنلاین می‌فروخت. این گروه در سوریه بازارهای برده‌فروشی را در رقه، الباب، الشدادی، المیادین و تدمر برپا کرده بود. مسئولیت برگزاری این بازارها با کمیته‌ای ویژه به نام «کمیته خریدوفروش بردگان» بود. علاوه بر این، نیروهای داعش با استفاده از پیام‌رسان تلگرام، زنان و دختران ایزدی را به‌صورت آنلاین به حراج می‌گذاشتند (عزیزی و اسلام‌پناه، ۱۳۹۷: ۱۷۸).

اگرچه روند عدالت انتقالی مورد حمایت سازمان ملل از تعارض منافع سیاسی قدرت‌های بزرگ در شورای امنیت سازمان ملل متحد متأثر شده است، اما گزارش‌های کمیسیون زمینه را برای صدور قطعنامه شماره ۲۳۷۹ درباره مسئولیت داعش در ارتکاب سه جنایت جنگی، جنایت علیه بشریت و نسل‌کشی اقلیت مذهبی قومی ایزدی در اقلیم کردستان عراق فراهم کرد؛ قطعنامه‌ای که با یادآوری حمله‌های نظام‌مند علیه گروه انسانی ایزدی‌ها را به دلایل مذهبی و قومی و سیاسی به‌عنوان جرائم علیه بشریت متوجه داعش دانست.

۳-۳. قطعنامه ۲۳۷۹ شورای امنیت

در ۲۱ سپتامبر ۲۰۱۷، شورای امنیت سازمان ملل متحد قطعنامه ۲۳۷۹ را درباره مسئولیت داعش در ارتکاب جنایت جنگی، جنایت علیه بشریت و جنایت نسل‌زدایی یا نسل‌کشی تصویب کرد. این قطعنامه مقدمات تحقیق از طریق شورای امنیت درباره جنایات داعش بود که از دیرکل درخواست کرد «یک تیم تحقیقاتی به ریاست یک مشاور ویژه» برای حمایت از تلاش‌های داخلی برای محاکمه و مجازات داعش از طریق جمع‌آوری، حفظ و ذخیره مدارک در جمهوری عراق درباره اعمالی که ممکن است جنایات جنگی، جنایت علیه بشریت یا نسل‌کشی باشد تشکیل دهد. در ۸ فوریه ۲۰۱۸، جمهوری عراق شرایط مربوط به عملیات تیم تحقیق را تصویب کرد و در ۳۱

1. Gender-based Genocide

مارس ۲۰۱۸، دبیرکل، وکیل بریتانیایی کریم اسد احمدخان را به‌عنوان مشاور ویژه و رئیس تیم تحقیق منصوب کرد (Castelos, 2021: 9).

قطعه‌نامه ۲۳۷۹ شورای امنیت مسئولیت داعش در ارتکاب جنایت جنگی، جنایت علیه بشریت و نسل‌زدایی به‌ویژه درباره اقلیت مذهبی قومی ایزدی‌ها را یادآور شد. اگرچه در این قطعه‌نامه تجاوز جنسی سازمان‌یافته داعش علیه زنان و دختران ایزدی به‌عنوان جنایت ذکر نشده است، اما سه مفهوم ذکر شده از جنایت، به‌ویژه جنایت نسل‌کشی یا نسل‌زدایی این قابلیت را دارد که مشتمل بر تجاوز نظام‌مند داعش علیه زنان و دختران ایزدی شود. این قطعه‌نامه ایجاد تیم تحقیق مستقل برای گردآوری شواهد جنایات عاملان و حمایت از دولت عراق در جهت اعمال و اجرای عدالت را در دستور کار شورای امنیت سازمان ملل متحد گذاشت.

بر اساس قطعه‌نامه ۲۳۷۹، تیم تحقیق دارای اختیارات محدودی است. این تیم فاقد قدرت دادستانی یا قضایی است و تنها موظف است از تلاش‌های داخلی عراق برای پاسخگو کردن داعش حمایت کند. این حمایت از طریق جمع‌آوری، حفظ و ذخیره‌سازی شواهد مربوط به جنایاتی مانند جنایت جنگی، جنایت علیه بشریت و نسل‌کشی که داعش در عراق مرتکب شده انجام می‌شود. اگرچه تیم تحقیقاتی در اصل موظف به کمک به مقامات عراقی است، قطعه‌نامه ۲۳۷۹ و اساسنامه یا شرح وظایف دقیق نشان می‌دهد که شواهد جمع‌آوری‌شده توسط تیم تحقیقاتی ممکن است در «پرونده‌های کیفری انجام‌شده توسط دادگاه‌های داخلی صالح، در عراق و در کشورهای ثالث» نیز مورد استفاده قرار گیرد. بنابراین، کشورهای ثالثی که صلاحیت شخصیت فعال یا منفعل را اعمال می‌کنند یا حتی صلاحیت جهانی مانند یک مورد در آلمان ممکن است از منابع شواهد تیم تحقیق استفاده کنند.

در واقع درباره تعقیب بین‌المللی عاملان جنایت در داعش، دیوان کیفری بین‌المللی تنها مرجعی است که صلاحیت رسیدگی به این جنایات را دارد، اما سوریه و عراق به‌عنوان دولت‌هایی که محل ارتکاب جرائم داعش بودند به اساسنامه دیوان نپیوسته بودند؛ لذا تنها راه برای اعمال صلاحیت دیوان در خصوص جنایات تجاوز جنسی سازمان‌دهی‌شده و گسترده داعش علیه زنان و دختران ایزدی در حوزه شنگال، از طریق شورای امنیت سازمان ملل مقدور می‌شد. شورای امنیت با ارجاع موضوع به دیوان کیفری بین‌المللی از لحاظ حقوقی صلاحیت بررسی و ورود به موضوع تجاوز نظام‌مند جنسی داعش علیه زنان و دختران ایزدی را پیدا می‌کرد؛ اما با توجه به وتوی

پیش‌نویس قطعنامه این شورا از طرف روسیه و چین در ۲۲ می ۲۰۱۴ درخصوص ارجاع وضعیت سوریه به دیوان و اختلافات سیاسی اعضای دارای حق وتو در شورای امنیت، این احتمال می‌رفت که طرح این موضوع نیز نتواند از مسیر شورای امنیت به دیوان ارجاع داده شود و شورای امنیت در این خصوص به آنچه شایسته جامعه بین‌المللی برای تعقیب کیفری عاملان جنایات داعش علیه زنان ایزدی است متوسل نشده است (خالقی و برزگر، ۱۴۰۱: ۱۷).

حوزه صلاحیتی فعالیت تیم تحقیقاتی محدود است؛ اولاً، دامنه ارضی محدود به جنایات ارتكابی در جمهوری عراق است. سایر کشورهای عضو سازمان ملل که داعش در قلمرو آنها مرتکب اعمال جنایتکارانه شده است، باید قبل از درخواست کمک از تیم تحقیق، ابتدا تأیید شورای امنیت را دریافت کنند. دوم، صلاحیت موضوع به جنایات جنگی، جنایات علیه بشریت یا نسل‌کشی محدود می‌شود. این تیم فاقد صلاحیت برای تحقیق درباره تروریسم، قاچاق انسان یا جرائم گروگان‌گیری است که یکی از این جرائم بین‌المللی اصلی را تشکیل نمی‌دهند. سوم و بحث‌برانگیزترین، صلاحیت قضایی شخصی به داعش و اعضای آن محدود می‌شود. اعمال مجرمانه ارتكابی توسط سایر طرف‌های دولتی یا غیردولتی در مناقشه خارج از دسترس تیم تحقیق است (Gilmore, 2018: 960-961). از نظر عملیاتی، تیم تحقیقاتی وظیفه گرفتن اظهارات شاهدان، دریافت اسناد و مدارک پزشکی قانونی را بر عهده دارد. تمام شواهد باید به‌طور سیستماتیک، از طریق زنجیره‌ای بدون وقفه از بازداشت و مطابق با استانداردهای کیفری بین‌المللی فهرست‌بندی، تجزیه و تحلیل و ذخیره شوند.

ایجاد تیم تحقیق برای عراق اولین گام در یک رویکرد هماهنگ و بین‌المللی برای پاسخگویی به جنایات وحشیانه‌ای است که توسط داعش انجام شده است. مشارکت بین بازرسان بین‌المللی و مقامات عراقی راهی را برای جمع‌آوری، حفظ و تجزیه و تحلیل شواهدی که از دست دادن قلمرو داعش در عراق در دسترس است فراهم می‌کند. در عین حال، تیم تحقیق این پتانسیل را دارد که بر برخی از بزرگ‌ترین چالش‌های پیش‌روی سیستم قضایی عراق غلبه کند: بهبود احترام به حقوق دادرسی زندانیان؛ تشویق دادستان‌ها برای متهم کردن مظنونان داعش به اتهام ارتكاب جنایات بین‌المللی به‌جای عضویت ساده در یک سازمان تروریستی؛ و ترویج بازماندگان به پاسخگویی بیشتر، به‌ویژه در رابطه با خشونت جنسی و جنسیتی و آزار و اذیت اقلیت‌های مذهبی.

قطعنامه ۲۳۷۹ فراتر از تأثیر فوری خود بر عدالت در عراق، نشان‌دهنده یک رویکرد متفاوت در عدالت کیفری بین‌المللی است. طی سال‌های اخیر، نهادهای سازمان ملل متحد از ایجاد سازوکارهای تحقیقاتی جدیدی استقبال کرده‌اند که جایگزینی برای ارجاع پرونده‌ها به دیوان کیفری بین‌المللی یا تأسیس دادگاه‌های موقت هستند. این رویکرد به ایجاد سه سازوکار اصلی منجر شده است: مکانیسم بین‌المللی، بی‌طرف و مستقل برای سوریه که در سال ۲۰۱۶ توسط مجمع عمومی تأسیس شد؛ تیم تحقیق برای عراق که در سال ۲۰۱۷ بر اساس همین قطعنامه ایجاد شد؛ و مکانیسم تحقیق برای میانمار که در سال ۲۰۱۸ توسط شورای حقوق بشر تأسیس شد (Ibid: 961).

۴. آثار واکنش سازمان ملل متحد به جنایات داعش علیه زنان ایزدی بر تکامل

قواعد جنایت جنسی

در طی تاریخ جنگ، تجاوز جنسی و به بردگی گرفتن زنان و کودکان بسیار تکرار می‌شده است. در قرون هجدهم و نوزدهم، مقرراتی که جامعه بین‌المللی درباره قواعد جنگ تدوین کرد شامل وضعیت زنان در مخاصمات بین‌المللی نیز می‌شد. در قرن بیستم، خشونت جنسی در جنگ‌های داخلی یوگسلاوی و رواندا سبب تحولی چشمگیر در این موضوع شد. در محاکمات مربوط به یوگسلاوی و رواندا، در آرای صادرشده خشونت جنسی به مثابه نسل‌زدایی یا نسل‌کشی شناسایی شد. در پرونده آکایسو دادگاه کیفری رواندا خشونت جنسی را این‌طور تعریف کرد که هر عملی که با خصیصه جنسی علیه شخصی در اوضاع و احوالی اجبارآمیز اعمال شود ارتکاب خشونت جنسی است (خالقی و برزگر، ۱۴۰۱: ۱۳). در اساسنامه رم در سال ۱۹۹۸ نیز تصریح شده دخالت سازمان ملل در اینکه خشونت جنسی، زمانی که به‌عنوان بخشی از یک حمله گسترده و نظام علیه یک جمعیت غیرنظامی انجام شود، جنایت جنگی، جنایت علیه بشریت و بالقوه نسل‌کشی است (Davies & True, 2015: 160-182).

بدین‌گونه، در اسناد بین‌المللی، خشونت جنسی در جنگ، فراتر از سلاح جنگی علیه طرف منازعه، به‌عنوان عنصری در نسل‌زدایی یا نسل‌کشی شناسایی شده است. تجاوز و خشونت جنسی علیه زنان را از یک سو می‌توان یکی از تاکتیک‌های جنگی و از سوی دیگر به‌عنوان اقدامی استراتژیک جهت نابودی گروه متعلق به زنان قربانی مورد نظر مهاجمان تلقی دانست. تشدید و تکرار وقوع این اعمال غیرانسانی در جنگ‌های بین‌المللی و به‌ویژه داخلی در دهه‌های اخیر باعث

شد تا جهت مجازات مرتکبان این جنایت به ترتیب در ماده ۳ اساسنامه ICTR^۱ و ماده ۵ اساسنامه ICTY^۲ جنایات مذکور به صراحت در عداد جنایات علیه بشریت قرار گیرند (عزیزی، ۱۳۸۶: ۲۲). خشونت جنسی اگرچه قرن‌ها به عنوان یکی از تاکتیک‌های جنگی در نقاط مختلف جهان مورد استفاده قرار گرفته است، اما تنها از اوایل دهه ۲۰۰۰ بود که توجه جدی و نظام‌مند جامعه بین‌المللی را به خود جلب کرد (Menzel & Tschörner, 2022: 137). با اذعان سازمان ملل متحد به پیامدهای عمیق این نوع خشونت که دامنه آن افراد، خانواده‌ها و موجودیت جامعه طرف منازعه را دربر می‌گیرد، برجسته شدن این پدیده در منازعات یوگسلاوی و رواندا به اذعان به آن در اسناد حقوقی بین‌المللی انجامید. شورای امنیت با تصویب قطعنامه ۲۴۶۷ در سال ۲۰۱۹ به طور خاص به خشونت جنسی در مخاصمات پرداخت و از دولت‌ها خواست قوانین داخلی و نظام‌های قضایی خود را برای تضمین پاسخگویی مرتکبان تقویت کنند (Chinkin & Rees, 2019: 6). اهمیت این تحولات تا حد زیادی ناشی از فجایع تکان‌دهنده‌ای بود که به‌ویژه در جریان جنایات داعش علیه زنان و دختران ایزدی رخ داد؛ جنایاتی که به شکل نظام‌مند شامل بردگی جنسی، تجاوز، اجبار به ازدواج و بارداری اجباری بود و با نقش سازمان ملل متحد توجه بی‌سابقه‌ای را به مسئله خشونت جنسی به عنوان طریقه‌ای برای نسل‌کشی جلب کرد. در همین چارچوب، شورای امنیت سازمان ملل در سال ۲۰۱۷ یونیتاد را برای گردآوری و حفظ شواهد جنایات بین‌المللی داعش در عراق تأسیس کرد؛ مکانیسمی که به جای ارجاع مستقیم پرونده‌ها به دیوان کیفری بین‌المللی، در جهت عدالت انتقالی از پیگرد داخلی حمایت می‌کرد و همزمان امکان استفاده از شواهد برای محاکمه جنگجویان خارجی در کشورهای ثالث را نیز فراهم می‌ساخت (Gilmore, 2018: 960).

تصویب قطعنامه ۲۳۷۹ شورای امنیت در ۲۱ سپتامبر ۲۰۱۷ تبلور همین رویکرد بود که ناشی از جنایات گسترده داعش به‌ویژه خشونت جنسی و نسل‌کشی علیه ایزدی‌ها بود. این قطعنامه روندی رو به رشد در ایجاد مکانیسم‌های تحقیقاتی سازمان ملل برای تقویت عدالت داخلی به جای ارجاع مستقیم پرونده‌ها به دادگاه‌های بین‌المللی یا ترکیبی نشان داد. شورای امنیت در قطعنامه ۲۲۴۹ (۲۰۱۵) داعش را تهدیدی بی‌سابقه برای صلح و امنیت بین‌المللی معرفی نمود (Hilpold, 2015: ۲۰۱۵).

۱. دادگاه کیفری بین‌المللی برای رواندا

۲. دادگاه کیفری بین‌المللی برای یوگسلاوی سابق

537)، تهدیدی که نه تنها از طریق حملات تروریستی بلکه با سیاست‌های سرکوبگرانه‌ای همچون شکنجه، قتل‌های فراقضایی، خشونت جنسی و جنسیتی، بردگی و قاچاق انسان، آزار اقلیت‌های مذهبی و تخریب میراث فرهنگی اعمال می‌شد. کمیسیون مستقل تحقیق در مورد سوریه نیز در سال ۲۰۱۵ تأکید کرد که داعش از طریق کشتار، بردگی جنسی و انتقال اجباری ایزدی‌ها مرتکب نسل‌کشی شده است. این جنایات آثاری طولانی علیه جامعه ایزدی دارد اما از طرفی با نقش سازمان ملل متحد و نهادهای وابسته به آن این تجربه به تکوین قواعد بین‌المللی در جهت شناسایی، خشونت جنسی علیه زنان به عنوان عنصری از جنایت نسل‌کشی مؤثر واقع شد. در سال ۲۰۱۸، نادیا مراد از زنان ایزدی که توانسته بود از بازار برده‌فروشی داعش فرار کند برنده جایزه صلح نوبل شد. او تنها یکی از زنان و فعالانی است که با ترغیب نهادهای حقوق بشری سازمان ملل متحد در جهت عدالت انتقالی از طریق حمایت از آسیب دیدگان و تعقیب عاملان در نهادهای قضایی در عراق و سوریه و کشورهای ثالث مبارزه کرده است. اگرچه تا کنون شورای امنیت به عنوان نهاد دارای صلاحیت، پرونده جنایات داعش علیه ایزدی‌ها را به دیوان کیفری بین‌المللی ارجاع نداده است، اما پیشرفت‌های فراوانی در تعقیب عاملان شکل گرفته است، از جمله رأیی که دادگاه فدرال آلمان در سال ۲۰۱۷ علیه یکی از فرماندهان داعش صادر کرد. با توجه به اینکه بسیاری از اعضای داعش از تابعین دولت‌های ثالث هستند، این رأی طلیعه‌ای است که این عاملان مورد تعقیب نهادهای قضایی کشورهای ثالث نیز واقع شوند.

۵. تجزیه و تحلیل

حملات داعش علیه کردهای ایزدی که از سوم آگوست ۲۰۱۴ آغاز شد، با قصد و نیت نابودی این گروه مذهبی انجام گرفت و ماهیتی نظام‌مند و گسترده داشت. کردهای ایزدی یک گروه مذهبی‌اند که مشمول حمایت‌های چهارگانه «کنوانسیون نسل‌کشی ۱۹۴۸» قرار می‌گیرند. از آنجا که تعهدات این کنوانسیون به حقوق عرفی و بین‌المللی تبدیل شده، صرف‌نظر از آنکه دولت عراق (سرزمین محل ارتکاب جنایت) از تاریخ ۲۰ ژانویه ۱۹۵۹ به عضویت کنوانسیون درآمده است، می‌توان گفت گروه داعش تعهد عرفی ممنوعیت ارتکاب ژنوسید را نقض کرده است (عزیزی و اسلام‌پناه، ۱۳۹۷: ۱۹۰). استفاده فراگیر داعش از خشونت جنسی علیه ایزدی‌ها توجه چشمگیری از سوی سازمان ملل متحد را به خود جلب کرده که منجر به صدور مجموعه‌ای از قطعنامه‌ها با هدف رسیدگی و کاهش این نقض فاحش حقوق بشر شده است. مشارکت سازمان ملل متحد چندوجهی

است و شامل محکومیت اقدامات داعش، درخواست پاسخگویی و ایجاد سازوکارهایی برای حمایت از بازماندگان و جلوگیری از جنایات آینده می‌شود (Abad Castelos, 2021: 10).

قطعنامه ۱۳۲۵ شورای امنیت سازمان ملل متحد یک سند مهم و برجسته است که راه را برای گنجاندن دیدگاه‌های جنسیتی در تلاش‌های مربوط به صلح و امنیت هموار کرد (Fitzpatrick, 2016: 157). این قطعنامه اهمیت مشارکت زنان در حل منازعات و ایجاد صلح را به رسمیت می‌شناسد و به‌طور ضمنی خشونت جنسی را به‌عنوان یک نگرانی امنیتی مورد توجه قرار می‌دهد (Hadi & Soesilowati, 2018: 383). قطعنامه‌های بعدی بر این اساس بنا شده‌اند و به‌صراحت خشونت جنسی را به‌عنوان یک تاکتیک جنگی و جنایت علیه بشریت که توسط داعش انجام می‌شود مورد توجه قرار داده‌اند.

رویکرد سازمان ملل همچنین با جنبش گسترده‌تر عدالت جنسیتی بین‌المللی همسو است که در اواخر دهه ۱۹۹۰ با ایجاد اساسنامه ژم دیوان کیفری بین‌المللی شتاب گرفت (Manjoo, 2017: 1194). این قطعنامه‌ها بر لزوم پاسخ‌های جامع که شامل حمایت فوری پزشکی و روانی-اجتماعی از بازماندگان و همچنین استراتژی‌های بلندمدت برای توان‌بخشی و ادغام مجدد در جامعه است تأکید می‌کنند (Secretary-General, 2020). در ادامه، یک استراتژی جامع و هماهنگ ضروری است که صداها و نیازهای بازماندگان را در هر مرحله دربر بگیرد، ضمن اینکه به ریشه‌های درگیری نیز بپردازد و آشتی و انسجام اجتماعی را در جوامع آسیب‌دیده ترویج دهد. مشارکت شورای امنیت سازمان ملل متحد با دستور کار زنان، صلح و امنیت در این زمینه قابل توجه است، با قطعنامه‌هایی که بر اهمیت مشارکت کامل، برابر و معنادار زنان در حل مناقشه و تلاش‌های صلح‌سازی تأکید دارند.

گروه دولت اسلامی سیاست‌های خود مبنی بر خانه‌داری و تسلیم زنان را اجرا کرد. مطالعات در مورد حکومت داعش بر زنان محلی عراقی، سوری و کرد به‌طور عمده بر قربانی شدن، سوءاستفاده و عاملیت محدود آن‌ها متمرکز شده است. داعش به‌طور سیستماتیک گروه‌های اجتماعی مختلف را با اشکال متمایز خشونت از جمله خشونت جنسی هدف قرار می‌داد. این سازمان سیاست‌های ایدئولوژیکی را اتخاذ کرد که اشکال خاصی از خشونت جنسی از جمله برده‌داری جنسی و ازدواج کودکان را مجاز می‌دانست (Revkin & Wood, 2020: 1). این سیاست‌ها از طریق نهادهایی مانند حربه (پلیس اخلاق) و دادگاه‌های شریعت اجرا می‌شد که تفسیر این گروه از قوانین اسلامی را اجرا می‌کردند. ضعف دولت و نهادهای قضایی در عراق و

سوریه و تعارض منافع اعضای دائم شورای امنیت سازمان ملل متحد بر اجرای عدالت انتقالی در زمینه جنایات داعش تأثیر گذاشته است. با وجود این، سازمان ملل متحد نقشی تسهیل‌کننده و حمایت‌کننده در این باره ایفا کرده است.

۶. نتیجه‌گیری

جامعه ایزدی‌های کردستان عراق با جمعیت انسانی محدود، در طی قرون گذشته در برهه‌هایی مورد تعرض واقع شده است، از جمله قتل عام سال ۹۰۶ میلادی در موصل که بیش از هزار خانواده ایزدی از بین رفتند یا در قرن نوزدهم در دوره رشید پاشا کشتار نظام‌مندی علیه آنان رخ داد. این اقلیت مذهبی که بخش کوچکی از جامعه بزرگ‌تر کردهای عراق محسوب می‌شود، به دلیل باورهای آیینی متمایزشان شناسایی شده‌اند. همین تمایز مذهبی از نگاه داعش، بهانه‌ای بود برای برچسب‌گذاری آنان به عنوان «کفار». بر اساس تفسیر خاص داعش از متون اسلامی و تاریخ خلافت، ایزدیان «اهل کتاب» محسوب نمی‌شدند و بنابراین نمی‌توانستند با پرداخت جزیه از کشته شدن در امان بمانند. به اعتقاد داعش، آنان تنها دو انتخاب داشتند: یا به اسلام بگروند یا کشته شوند. همچنین، داعش زنان و دختران ایزدی را مطابق با برداشت خود از احادیث اسلامی، «صبیه» می‌دانستند، اسیرانی که به گمان آنان و بر اساس برداشت شبهه‌انگیزشان از قرآن، حق تملک، بهره‌گیری جنسی، فروش یا ازدواج با آنان را (پس از ادعای اسلام آوردنشان) برای جنگجویان مسلمان مجاز شمرده می‌شد. داعش در اوت ۲۰۱۴، با چنین باورهایی حمله به ایزدیان را در شنگال از سر گرفت، حمله‌ای که به آوارگی ده‌ها هزار ایزدی، کشتار مردان، زنان و کودکان و اسارت بیش از شش هزار زن و دختر ایزدی به عنوان صبیبه یا برده جنسی منجر شد.

در فقدان حاکمیت ملی که بتواند مسئولیت‌های خود را در قبال تابعین خود در عراق و سوریه اعمال کند و ناقضان عدالت را به مجازات برساند، سازمان ملل متحد با شناسایی ارتکابات داعش علیه ایزدی‌ها به عنوان مصداق سه جنایت جنگی، علیه بشریت و نسل‌کشی، در جهت حمایت از اعمال عدالت در این باره ایفای نقش کرد. همین‌طور سازمان ملل متحد متأثر از این تراژدی، روند برجسته کردن و شناسایی خشونت جنسی نظام‌مند و گسترده در جنگ و مخاصمات را به عنوان عنصری از جنایت نسل‌کشی در اسناد بین‌المللی پیش برده است. اگرچه اعمال عدالت علیه عاملان این جنایات در داعش و احیای زندگی آسیب‌دیدگان با توجه به وضعیت عراق و سوریه به عنوان دولت‌هایی ورشکسته با چالش روبه‌روست، اما سازمان ملل متحد به روند تحقق عدالت در این موضوع کمک کرده است.

منابع

- اسماعیل‌نسب، حسین. (۱۳۹۶). «استراتژی‌های متفاوت حاکم بر تحقق فرایند عدالت انتقالی». *مطالعات بین‌المللی*، ۱۴(۱)، ۵۹-۸۰. https://www.isjq.ir/article_90663.html
- جوانمردی‌صاحب، مرتضی؛ رستگار مهجن‌آبادی، محمداقر. (۱۳۹۶). «بررسی فرضیه نسل‌زدایی ایزدی‌های عراق توسط داعش». *پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی*، ۵(۹)، ۴۹-۸۶. https://jclc.sdil.ac.ir/article_49821.html
- خالقی، علی؛ برزگر، محمدرضا. (۱۳۹۹). «خشونت جنسی علیه زنان ایزدی به‌مثابه نسل‌زدایی با تأکید بر رأی دادگاه بین‌المللی رواندا در پرونده آکایسو». *پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی*، ۸(۱۶)، ۷-۳۱. <https://doi.org/10.22034/jclc.2021.125295>
- ذاکریان، مهدی؛ باقری‌حامد، یوسف. (۱۳۹۴). «تبیین مفهوم عدالت انتقالی در نظام بین‌المللی حقوق بشر با تأکید بر پرونده مصر». *مطالعات بین‌المللی*، ۱۲(۲)، ۱-۲۸. https://www.isjq.ir/article_93167.html?lang=fa
- سبحانی، مهین. (۲۰۱۷). «سازوکارهای کارآمد و مشروع عدالت انتقالی». *پژوهش‌نامه حقوق کیفری*، ۸(۱)، ۸۵-۱۰۹. https://journals.guilan.ac.ir/article_2289.html
- طلعت، آرمن. (۱۳۹۴). «جرائم بین‌المللی ارتكابی داعش در پرتو عدالت کیفری». *پژوهش‌های حقوقی*، ۱۴(۲۸)، ۱۰۷-۱۳۲. https://jlr.sdil.ac.ir/article_32042.html
- عزیزی، ستار. (۱۳۸۶). «عناصر جنایت ژنوسید در رأی ۲۶ فوریه ۲۰۰۷ دیوان بین‌المللی دادگستری و رویه دادگاه‌های ویژه بین‌المللی کیفری». *مجله حقوقی بین‌المللی*، ۲۴(۳۶)، ۹-۳۴. <https://doi.org/10.22066/cilamag.2007.17775>
- عزیزی، ستار؛ اسلام‌پناه، رسول. (۱۳۹۷). «اثبات ارتكاب جنایت ژنوسید علیه ایزدی‌ها». در *نقش بازیگران غیردولتی در تهدید علیه صلح و امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی*، ویراستار: ن. صادقی، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۶۷-۱۹۲.
- مؤمنی، مهدی. (۲۰۱۷). «ارزیابی اعمال صلاحیت جزایی ایران و دیوان کیفری بین‌المللی نسبت به جنایات ارتكابی داعش در سوریه و عراق». *پژوهش‌های حقوق تطبیقی*، ۲۱(۱)، ۱۴۹-۱۷۶. <http://dori.net/dor/20.1001.1.22516751.1396.21.1.6.3>
- مهرگان، امیرحسین. (۱۳۹۶). «عدالت انتقالی: ضرورت‌ها و چالش‌ها». *مطالعات بین‌المللی*، ۱۴(۸)، ۴۷-۵۸. https://www.isjq.ir/article_90662.html
- یزدیان‌جعفری، جعفر؛ دیرباز، مرضیه. (۱۳۹۷). «عدالت انتقالی: شیوه‌های برخورد با جرائم بین‌المللی در جوامع انتقالی». *مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی*، ۴۸(۲)، ۴۹۵-۵۱۲. <https://doi.org/10.22059/jqcles.2019.70821>

References

- Abad Castelos, M. (2023). "Towards a holistic consideration of crimes against nature committed in times of armed conflict: A critical approach to the case of Iraq". *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 12(3), 77–92. <http://dx.doi.org/10.5204/ijcjsd.2707>
- Azizi, S. & Eslam Panah, R. (2018). "Proving the commission of genocide against Yazidis". In N. Sadeghi (Ed.), *The role of non-state actors in threats to regional and international peace and security* (pp. 167–192). Shahr-e Danesh Legal Studies and Research Institute. [In Persian].
- Azizi, S. (2007). "Elements of the crime of genocide in the judgment of February 26, 2007 of the International Court of Justice and the procedure of the specialized international criminal courts". *International Legal Journal*, 24(36), 9–34. [In Persian]. <https://doi.org/10.22066/cilamag.2007.17775>
- Castelos, M. A. (2021). "Foreign terrorist fighters and the UN Investigative Team to support domestic efforts to hold ISIS accountable for war crimes, crimes against humanity and genocide committed in Iraq: Building a bridge that should be used". *The Age of Human Rights Journal*, 16, 1–30. <https://doi.org/10.17561/tahrj.v16.6302>
- Cetorelli, V.; Sasson, I.; Shabila, N. & Burnham, G. (2017). "Mortality and kidnapping estimates for the Yazidi population in the area of Mount Sinjar, Iraq, in August 2014: A retrospective household survey". *PLoS Medicine*, 14(5), e1002297. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1002297>
- Chinkin, C. & Rees, M. (2019). Commentary on Security Council Resolution 2467: continued state obligation and civil society action on sexual violence in conflict. *LSE Women, Peace and Security*.
- Davies, S. E. & True, J. (2015). "The pandemic of conflict-related sexual violence and the political economy of gender inequality". In A. J. A. Davies (Ed.), *Rape justice: Beyond the criminal law* (pp. 160–181). Palgrave Macmillan UK.
- Esmail Nasab, H. (2017). "The Different Strategies Governing the Realization of the Transitional Justice Process". *International Studies Quarterly*, 14(1), 59–80. [In Persian]. https://www.isiq.ir/article_90663.html?lang=en
- Fitzpatrick, B. (2016). "United Nations Security Council resolution 1325". In B. Fitzpatrick (Ed.), *Tactical rape in war and conflict* (pp. 157–180). Policy Press.
- Gilmore, S. A. (2018). "United Nations Security Council Resolution 2379". *International Legal Materials*, 57(5), 960–965. <https://doi.org/10.1017/ilm.2018.41>
- Hadi, R. P. & Soesilowati, S. (2018). "The role of women in security Indonesian women peacekeepers in the UNIFIL: Challenges and opportunities". *Masyarakat, Kebudayaan dan Politik*, 31(4), 380–388. <https://doi.org/10.20473/mkp.V31I42018.380-388>
- Hilpold, P. (2015). "The fight against terrorism and SC Resolution 2249 (2015): towards a more Hobbesian or a more Kantian International Society?" *Indian Journal of International Law*, 55(4), 535–555. <https://doi.org/10.1007/s40901-016-0028-1>
- Javanmardi Saheb, M. & Rostegar Mahjanabadi, M. B. (2017). "Examining the hypothesis of the genocide of Yazidis in Iraq by ISIS". *Criminal Law and Criminology Studies*, 5(9), 49–86. [In Persian]. https://jclsc.sdil.ac.ir/article_49821.html?lang=en
- Khaleghi, A. & Barzegar, M. R. (2020). "Sexual violence against Yazidi women as genocide with emphasis on the International Criminal Court's Akayesu case". *Criminal Law and Criminology Studies*, 16, 7–31. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/jclsc.2021.125295>

- Manjoo, R. (2017). "Introduction: Reflections on the concept and implementation of transformative reparations". *The International Journal of Human Rights*, 21(9), 1193-1203. <http://dx.doi.org/10.1080/13642987.2017.1366666>
- Mehrgan, A. (2017). "Transitional justice: Necessities and challenges". *International Studies Quarterly*, 14(1), 47-58. [In Persian]. https://www.isjq.ir/article_90662.html?lang=en
- Menzel, A. & Tschörner, L. (2023). "Responding to sexual violence: How (De-) politicization and technicalization shape donor-funded interventions". *International Peacekeeping*, 30(1), 128-154. <http://dx.doi.org/10.1080/13533312.2022.2157820>
- Momeni, M. (2017). "Evaluating the Criminal Jurisdiction of Iran and the International Criminal Court over Crimes Committed by ISIS in Syria and Iraq". *Comparative Law Researches*, 21(1), 149-176. [In Persian]. <http://dori.net/dor/20.1001.1.22516751.1396.21.1.6.3>
- Powell, C. (2015). "Sexual Violence as Genocide: The Importance of Recognizing Gendered Crimes". *Georgetown Journal of International Law*, 46(3), 709-747.
- Revkin, M. R. & Wood, E. J. (2021). "The Islamic State's pattern of sexual violence: Ideology and institutions, policies and practices". *Journal of Global Security Studies*, 6(2), oga038. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3654558>
- Secretary-General, U. N. (2020). *Measures to eliminate international terrorism: Report of the Secretary-General*. United Nations.
- Sobhani, M. (2017). "Effective and legitimate mechanisms of transitional justice". *Criminal Law Research Journal*, 8(1), 85-109. [In Persian]. https://journals.guilan.ac.ir/article_2289.html
- Talaat, A. (2015). "ISIS's International Criminal insight of Criminal Justice". *Journal of Legal Research*, 14(28), 107-132. [In Persian]. https://jlr.sdil.ac.ir/article_32042.html?lang=en
- Tschantret, J. (2018). "Cleansing the caliphate: Insurgent violence against sexual minorities". *International Studies Quarterly*, 62(2), 260-273. <https://doi.org/10.1093/isq/sqx091>
- UN Human Rights Council. (2016). They came to destroy: ISIS crimes against the Yazidis (A/HRC/32/CRP.2). Retrieved from http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/CoISyria/A_HRC_32_CRP.2_en.pdf
- United Nations Human Rights Council. (2016). *They Came to Destroy: ISIS Crimes Against the Yazidis*. Geneva: UN.
- Wæver, O. (2004, March). *Aberystwyth, Paris, Copenhagen new 'schools' in security theory*. Paper presented at the International Studies Association Conference, Montreal, Canada.
- Yazdian Jafari, J. & Dirbaz, M. (2018). "Transitional justice: Methods of dealing with international crimes in transitional societies". *Criminal Law and Criminology Studies*, 48(2), 495-512. [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/jqclcs.2019.70821>
- Zakerian, M. & Bagheri Hamed, Y. (2015). "Explaining the concept of transitional justice in the international human rights system with an emphasis on the Egyptian case". *International Studies Quarterly*, 12(2), 1-28. [In Persian]. https://www.isjq.ir/article_93167.html?lang=en